

Анна Ільїна

ІЛЬІНА Анна Валеріївна — пошукувач кафедри теорії музики НМАУ імені П.І.Чайковського (м. Київ). Коло наукових інтересів — французький пост структуралізм, філософія мови, аналітична філософія, семіотика.

РАЦІОНАЛЬНІСТЬ ЯК РЕЛЯЦІЙНІСТЬ: СИНТЕТИЧНА ЄДНІСТЬ ВІДМІННОСТЕЙ В ТРАНСЦЕНДЕНТАЛЬНОМУ ПРОСТОРИ ГРАНИЦІ

У статті висвітлюються проблеми «постсучасної» раціональності, визначальною характеристикою котрої покладається іманентна пограничність. Відношення та Іншість розглядаються як визначальні предикати раціональності, які в класичній парадигмі імплікують принципи рефлексійності, конструктивності, співмірності. Корелятами означених принципів у постструктуралістській раціональності визначаються повторність (ітеративність), фрагментарність, подвоєння, розрізнення. Конгруентність класичної та постсучасної раціональності зумовлена еквівалентністю понять трансцендентальності та пограничності. Синтетична єдність (розбіжність та зв'язок) з її специфікацією принципами пов'язання та розрізнення, визначається через медіативну функцію судження, структура якого фундується параметрами реляційності.

Ключові слова: раціональність, розрізнення, ітеративність, трансцендентальність, синтетична єдність.

Рациональність як визначальна епістемічна функція систематизує західноєвропейську культуру мислення, котра конститується узгоджуючись із раціональним аргіогі *структурності*. Структурність передбачає реляційність та відмінність, що за будь-якої модифікації раціональності виявляються її атрибутивними характеристиками.

Рациональність, тлумачена згідно з парадигмою «часу Модерну» в європейській культурі фундується ієрархічно-централізуючим принципом систематизації. Але в її тотальності вбачаються ті мотиви, що й спричиняють деструктивні або деконструктивні моменти в межах самої системи. «Тотальність (цілість) є не що інше, як множинність, розглядувана як одиничність» [1, с.95]. Артикуляція виявів множинності завжди спрямовується на відтворення *реляційності* як засадничого принципу раціональності, лише однією з модусів котрої є раціональність логоцентрична.

Тотальність раціонального обумовлює залежне положення нерациональних сфер, котрі розглядаються як негативно-опозиційні щодо впорядковуючого і підпорядковуючого центру. Але опозиційність як одна з основних складових системи виявляється саме тією деструктивною силою, що руйнує тотальність через вивільнення Іншого з під центруючої основи, означуваної як раціональний початок. Як відзначає С.Куцепал, «безумство перетворюється на одну з форм розуму, бо воно проникає в розум, становить собою одне з його втілень... або навіть парадоксальну форму його самосвідомості» [2, с.149]. Прийняття вихідного факту самодеструктивності логоцентризму лежить в основі філософської концепції Ж.Деррида. Певною мірою деконструкція Деррида протистоїть самодеструкції раціоналістської системи, «переписує» саму системність з метою її функціонального та предметного розімкнення. Деконструкція полягає в акцентуванні межовості та пограничності, відносності та процесуальності, маркуванні

фактору *відмінності* в структурі раціо та продукованих ним структурах. Сам принцип *differance* (розрізняння), котрим скеровується деконструктивне мислення, є корелятом раціональності. Традиційні конотації виникають щодо вчення Майстра Екхарта, котрий *ratio* визначає саме як розрізнення [3]. Деконструйований проект раціональності виявляє вельми традиційні позиції, властиві критичній лінії західноєвропейського раціонального мислення. Так, В. Вельш констатує оприявленість «множинного» розуму в концепціях Паскаля та Канта [10]. Отже, в межах модерної раціональності вбачаються ті мотиви перехідності, що вберігають *альтернативність* як підставу мислення від тоталізуючої тотожності.

У філософії ХХ століття поняття «раціональність» підлягає перегляду в сенсі розкриття гетерогенних смислових шарів, що приховані під його класичним центруючим ядром. Аналогічній процедурі перетлумачення підлягає й корелят раціональності: поняття розуму. Сучасні і постсучасні філософські дослідження, присвячені концепту раціональності, відзначаються артикульованістю проблем її типологізації, якісно-функціонального аналізу, в контексті діалектичного відношення єдності-множинності. «Традиційна неklasичність» раціональності експлікується і проблематизується у працях М. Мамардашвілі. Специфіка сучасної науково-філософської системи в річищі проблеми раціональності аналізується в роботах В. Гайденко, В. Стьопіна, М. Поповича, В. Швирьова та ін. О. Леонтьєва пропонує термін «раціональність взагалі» [5] для трансісторичного визначення дезідеологізованої раціональності. З останніх робіт, присвячених проблемі розумно-раціональної перехідності та множинності, виокремлюється монографія Т. Лютого «Розумність не Розумного» [6], в яких дескрипція різноманітних форм розумності скерована тенденцією до розширення об'єму поняття «розумне», а також

тяжіє до загально-епістемологічної узгодженості типів раціональності, якщо як епістемічну єдність розглядатимемо західноєвропейську мисленнєву парадигму в цілому.

У даній роботі артикулюються запитання, маркуються проблематичні зони, пов'язані з проблемою пограничності раціонального, котрі й складають структуру постсучасної *трансцендентальної раціональності*. Основні проблеми, що порушуються й аналізуються в розвідці: конгруентність дерридианської та кантіанської позицій в річищі проблеми межевості; постструктуралістська специфікація раціональних предикатів відношення, співмірності, саморефлексивності; погранична поліфункційність судженнєвої структури.

Постструктуралістська парадигма приймає за основу реляційність, що, як вже зазначалося, є засадовим принципом раціональності. Разом з цим приймається й низка конститутивних предикатів: (само)рефлексивність, спрямованість на Інше, іманентна вторинність, процесуальність, множинність, зконструйованість, тощо. Деякі закони «класичної» раціональності деконструюються відповідно до обраних базових позицій раціонального «взагалі». Отже, деконструйовані елементи по-перше зберігають свою системну легітимність, але в інших якостях, по-друге, зводяться до гри розрізнення в межах самого розуму, і, по-третє, є маркерами парадоксальності раціональної системи, демонструючи конституйованість останньої як в принципі антиномічної.

Межевість розуму не визначає розбіжність, як у паскалівській несумірності через розмежування (за тлумаченням Вельша), але навпаки, межевість виступає як власне розумна функційна природа, що з'єднує, демаркує й комбінує залучені до рефлексії елементи. Іманентизація розуму щодо свого об'єкта деконструює (але не знімає) суб'єкт-об'єктну опозицію (як, наприклад, це відбувається в Гусерля), та онто-гносеологічну дистинкцію на засадах

трансцендентальності (в сенсі пограничності). Така трансцендентальна позиція вбачається в кантівських розрізненнях. Гра єдності-розбіжності за посередництвом синтетичного а ргіогі структурує кантівську філософію, специфікується в її вузлових пунктах: проблемах апперцептуальної єдності, поліфункційності судження, антиномічності. Онто-гносеологічна трансцендентальна медіативність впливає, наприклад, з експлікації природи синтетичної єдності, що не є *категорією* єдності, «адже всі категоріє ґрунтуються на логічних функціях у судженні, а в цій-то вже міститься пов'язання, а відтак, єдність даного поняття» [1, с.105]. Розсудково-пізнавальна категоріальність онтологізується наперед даністю єдності як пов'язання. Стисло означимо деякі перегуки з дерридианським *differance*. Пов'язання, як релевантний дерридианському розрізняттю принцип, не ототожнюється Кантом із власне єдністю, також не є інструментом єднання, а виступає як умова можливості єдності. Причому пов'язання (як операція над множиною) саме по собі подвоюється на можливість («ідею» чи «уявлення») та дію над досвідною даністю різноманітного. Маємо дві різнопорядкові іпостасі Іншості. Дерридианське *differance* як контамінація «можливості самої можливості» та вторинності, що спирається на «завжди вже», аналогічно відмежовує гіпостазоване поняття єдності від поняття, зберігаючого дієвість предикату (пов'язання, розрізнення). При цьому, на відміну від кантівської єдності стосовно царини розуму (а не розсудку), Деррида зберігає синтетичне а ргіогі процесуальної гри відмінностей, якій нічого не передує, але яка сама є раніше за будь-які відмінності, та навіть за конкретну альтернативу (відмінність) їх *можливого* поєднання.

Щодо питання раціональної вимоги релевантності (якщо не конгруентності) на засадах розрізнення, то на місце співмірності (сумірності), що має визначати раціональну кореферентність елементів, заступають принципи

рекурсивності та ітеративності. Міра більше не пов'язана з наявністю порівняльної шкали, але визначається слідом Іншого та інтервалом розриву. З двох взаємодоповнюваних умов цілісності — «точки зходу» та «фігури повернення» [7, с.143] дерридианська раціональність обирає останню. При цьому зауважимо, що парадигма Дельоза, навпаки, керується метафорою «точки зходу» — хоч подекуди й від протилежного: розходження. Прерогатива точковості в нього залишається актуальною. Зрештою, міра взагалі не корелятивна точковості, але має зональну, інтервальну природу, що відрізняє її від тотожності — другої поруч зі співмірністю засадової позиції «класичної» раціональності. Трансцендентальна Іншість у філософії Деррида трансформує (деконструює) точку в зону (міру), а співмірність — у часо-просторову числову ітеративність.

Ітеративність як концепт дерридианської філософії визначає простір Іншості, що утримує розрив як між повторами, та і між подібністю та відмінністю загалом, оскільки ітеративність як часо-просторова нетотожність передбачає мірність варіативних повернень того ж самого («фігура повернення»). Принцип ітеративності має своїм корелятом знаковий для постструктуралізму концепт-метафору *числа* (згідно з однойменним романом Ф.Солерса). Насамперед звернімося до розрізнення між числом та кількістю, що аналізується, наприклад, у Фреге. У контексті відмови від *зняття* задля збереження відмінностей, заміна *кількості* числом видається вельми значущим фактом, оскільки число втрачає релевантність *якості*, а отже, унеможливорює застосування і діалектичного принципу кількісно-якісного переходу до ітеративного розрізнення. Якість як заснована на перевазі категорія не відповідає вимозі чистого відношення дистинкцій, а відтак має бути заміщена чистою кількістю. Але оскільки кількість предикуює певне, завжди якісно фіксоване «що», то доцільним є звернення до концепту числа як якісно порожньої структури.

Остання своєю універсальною співмірністю забезпечує якісну гетерогенність — неспівмірність — відмінностей. Такі якості є позазоцінковими, а говорючи в термінах мовної парадигми — *ідіоматичними*.

Питання про співмірність актуалізується в світлі проблеми фрагментарності, що цілком слушно визначається як один з провідних предикатів постмодерності. Але прихована розірваність фундує раціональність як зконструйованість: за певними правилами. Щодо фрагментарності постмодерністського (і почасти постструктуралістського) мислення, коректним є зауваження про принципову дезорганізацію, розгойдування системи, та відсутність власне *принциповості* в реляціях. Деррида говорить про «абсолютну гетерогенність». Але тут варто сфокусувати увагу на прихованій конотації цього визначення до принципу тотальної раціональності, адже саме поняття «абсолютності» належить до логоцентристського апарату. Гра з раціональністю за її правилами (власних правил постмодернізм «принципово» не передбачає) як раз і спонукає до визначень на кшталт «абсолютна гетерогенність», або «абсолютно зовнішнє» (Дельоз), що спричиняють до усвідомлення антиномічності раціональної системи: абсолютне не узгоджується з опозиційністю, як і точка з інтервалом. Коли Екхарт говорить про абсолют Божественного, то заперечує опозиціональні й порівняльні розрізнення щодо предикативної експлікації Божественної сутності [3]. Тому: або відмовляємося від абсолюту в межах ratio-розрізнення, або приймаємо синкретичну єдність. Останнє не є можливим за передумови фрагментарності, прийнятої постмодерним мисленням від раціональної конструктивності. Тоді де-конструкція мислиться і як породжена від конструктивності, і як відмежована від неї в напрямку гетерогенної єдності «щоразу іншого Іншого». Ітеративна співвіднесеність, пресупозиція відношення у мисленні унеможлиблює поривання з межею, що й маніфестується в де-конструктивній позиції.

Гра розуму як гра з розумом обумовлює збереження визначальних методів раціонального мислення. Самоспрямованість гри не лише апелює до позиції дискурсу іншого як засобу визначення суб'єкта внаслідок самоподвоєння (Лакан), але й демонструє фундуочу функцію принципів саморефлексії й апперцепції, цих «принципів принципів» раціональної діяльності мислення. Так, картезіанське *cogito* Лакан розглядає як подвоєність на акт мислення та саме мислення, «про яке» відбувається акт [8]. При цьому Лакан намагається усунути (розв'язати) парадокс «я мислю» в його структурній аналогії до «парадоксу брехуна». Тим самим він виявляє власну заангажованість тоталітарною раціональністю, що не зважається на збереження антиномічності. Раціональність в широкому розумінні приймає парадокс як джерело множинності у відношенні.

Самодеконструктивна гра розуму спричиняє рух опозиційності в напрямі антиномічності, що можна співвіднести з тезою Деррида про кризу *versus*'у [9, с.36]. Примноження дистинкцій без можливості зняття «знімає» саму можливість протиставлення на користь «вписування». Концепція *сліду*, який конститується в самозтиранні, змінює опозиційне маркування іншого на трансцендентальну (пограничну) іманентизацію.

Отже, *versus vs* антиномія: отримаємо антиномію незводимого протиставлення, де гетерогенність межує з іманентністю. В такий спосіб реалізується співвідношення антиномії та границі в концепції Канта. Вельш визначає систему Канта як «сполучення гетерогенності та перехідності» [4, с.269]. Саме такий спосіб реляції відмінностей визначає «постмодерну» функцію парадоксу: *утримання розбіжностей в триванні їх трансцендентальної єдності* через інтервал, який не тотожний *versus*'у, але заміщує його у грі розрізання. Таким чином утримується ситуація межовості, необхідна для конструювання синтетичної цілісності рацію.

Парадоксальність, множинність та відношення об'єднуються в кантівському твердженні (певною мірою парадоксальному) про наявність синтетичних р'югі. Синтез (гетерогенність та пов'язаність) переує аналітичності в процедурі апперцепції, себто контамінація різностей (*вже даних* відмінностей) переує дескриптивно-аналітичному самоусвідомленню («я мислю»), котре пов'язує дистинкції. Синтез є тією межею між відмінністю і поєднанням, котра (за умови рівноцінності складових) є аналогічною до процедури *differance*. Багатовимірний рух поєднання-розрізання, що характеризує апперцептуальну єдність, утворює нерозривний ланцюг взаємозалежностей, що не дає змоги визначити відправний пункт, а відтак наближається до парадоксального взаємопосилання обумовлених одна одною відмінностей. Так, присвоєні свідомістю відмінності по-перше є включеними в подвійний синтез — між собою та по відношенню до свідомості; по-друге тільки по присвоєнні можуть гарантувати ідентичність свідомості як її аналітичні предикати.

Вочевидь синтетичність пов'язана з медіативною функцією, наявністю посередника. Крімопозиційної Іншості існує ще й корелююча Іншість, зовнішня й позапокладна, котра в трансцендентальному (погранично-слідовому просторі) гарантує, навіть більше: конститує самість. Щоправда, в антиномічній структурі обидва типи Іншості зливаються в прозорому само-опосередкуванні відмінностей.

Опосередкованість Іншістю визначає конгруентність гетерогенності та перехідності. Деконструкція опозиції «іманентне — трансцендентне» абсолютизує трансцендентальність як межевий простір.

Так само синтезуюча (медіативна) функція і синтетична природасудження, щобазується, за Вельшем, на корелятивності свободи і природи, хоч і не дає, на думку цього дослідника, можливості поєднання, проте забезпечує зв'язок.

Посередництво (онто-гносеологічне, суб'єкт-об'єктне), притаманне структурі судження на всіх рівнях реляцій, маркується зв'язкою *est*, що є поєднанням (1) суб'єкту і об'єкту судження, (2) суб'єкту й предикату судження, (3) суб'єкту мислення й об'єкту, «про який» мислиться, (4) ситуації судження і ситуації «про яку» судження (див., наприклад [9]). Ту ж саму подвійну синтетичність відмічаємо в апперцептуальній структурі. Така подібність (у оприявленні себе через інше) спричиняє до екзистенційного тлумачення зв'язки *est*. Кант відмовляє буттєвій зв'язці в онтологічній природі, в предикативності (з причини її семантичної нейтральності). Через це даний «архіпредикат» можемо розглядати як суто трансцендентальну, самозтираючу функцію поєднання-розрізнення. Структура кантівських антиномій позбавлена і *формальної* зв'язки, хоча в принципі структура парадоксу (в тому числі й антиномії) передбачає поєднання непоєднуваного в одному судженні або міркуванні. Пов'язання цих антиномій імплікується загальними властивостями ідейно-категоріальної системи, а не екстериорізується в окремому міркуванні. Але «безумовна можливість» Деррида також уникає безпосереднього поєднання відмінностей. Постструктуралізм і в цьому параметрі дотримується раціональних вимог: не руйнує закон суперечності, що стосується лише цілісного судження щодо одномоментності. Замість логічних зв'язок парадоксальність розрізнення керується власне інтервальним розривом, що й виконує поєднувально-демаркуючу функцію.

Щодо ролі структури судження в розрізненні, то вона обумовлює синтез «абсолютної гетерогенності» в сенсі різнопорядковості суб'єкту та предикату та синтагматичного тяжіння неальтернуючих дистинкцій, неальтернуючих саме через гетерогенність порядків.

Так само на судженні ґрунтується й можливість перехідності (трансцендентальної співмірності) між

розсудком та розумом. Але відмова від судженевої дистинктивності у єднальному русі до Безумовного, що починає нехтувати синтетичною характеристикою єдності, спричиняє до нового, радикальнішого розрізнення, яке більше не має корелятивів, бо не має синтетичної передумови. Руйнація відмінності починається у Канта з підміни відношення поняттям. Пошук цілісності й початковості призводить до постулювання Безумовного, яке виявляється *синтетичним* поняттям через свою іррелевантність системі «умова-зумовлене», в межах якої йдеться про аналітичне відношення. Безумовне є абсолютно гетерогенним щодо зумовленого, а відтак їхнє співвідношення відзначене антиномічністю (за браком корелятивної зв'язки). І, нарешті, власне, витвори невмотивованої (безумовної) діяльності розуму, антиномії рівноцінних протилежностей маркують безумовність та первинність розрізнення як нездоланне а пріогі синтетичності. Таке, позарозв'язальне, тлумачення функції кантівських антиномій резонує з філософією *différance*, підтверджуючи раціонально-традиційну вмотивованість останньої.

Повертаючись до питань, означених на початку розвідки, стисло сформулюємо відповідні результати, які, згідно з передбачуваним модусом пошуку, зберігають свою відкритість та конотативну позицію. Отже, розглянуто гетерогенність та поєднання як раціональні характеристики, що на різних структурних рівнях контамінуються в реляційній функції раціональності. Її різноманітні властивості виявляють кореферентність з огляду на пресупозицію відношення-зв'язку — єдності через відмінність — що фундує раціональну систему. Тож філософія *différance* розглядається як традиювання загальних засад раціональності відповідно до акцентування як визначального принципу *пограничності*, межовості, котрий апелює до концепції трансцендентальності. Проблема Іншості виявляється вписаною в раціональний принцип структурності. Висвітлюються самодеконструктивні параметри раціональної

системи. Раціональні якості, що імпліковані принципом відношення (рефлексивність, конструктивність, співмірність, опозиційність) віднаходяться в постструктуралістській парадигмі як трансформовані в розрізнення, фрагментарність, ітеративність та узагальнюються принципом синтетичної єдності: відношення розбіжності та зв'язку. Пограничність та медіативність формують мислення, його можливість (апперцептуальну єдність) відповідно до трансцендентальної позиції та структури судження, що маркує зону індиферентної, амбівалентної єдності за допомогою зв'язки *est*.

Абсолютизована реляційність визначає роль границі як простору трансцендентального поєднання слідів відмінностей в структурі часопросторової ітеративності. Границя як розрив, границя як відношення, границя як єдність: ці параметри трансцендентальності визначають постструктуралістську специфікацію традиційної раціональності, яка мислиться не тотальністю, але безкінечністю в своїй безумовній можливості відношення із завжди Іншим.

Література

1. *Вельш В.* Наш постмодерний модерн / В.Вельш [пер. з нім. А.Богачова, М.Култаєвої, Л.Ситниченко]. — К.: Альтерпрес, 2004. — 328 с. [Сучасна гуманітарна бібліотека].
2. *Встреча с Декартом: философские чтения, посвященные М.К.Мамардашвили, 1994 г.* [Соредакторы: В.Кругликов, Ю.Сенокосов]. — М.: ad Marginem, 1996. — 440 с.
3. *Деррида Ж.* Диссеминация / Ж.Деррида [пер. с французької Д.Кралечкина]. — Екатеринбург: У-Фактория, 2007. — 608 с.
4. *Кант И.* Критика чистого разума / И.Кант [пер. з нім. І.Бурковського]. — К.: Юніверс, 2000. — 504 с.
5. *Кристева Ю.* Полілог / Ю.Кристева [пер. з французької П.Тарашука]. — К.: Юніверс, 2004. — 480 с.
6. *Куцепал С.В.* Французька філософія другої половини ХХ століття: дискурс із префіксом «пост» / С.В. Куцепал. — К.: ПАРАПАН, 2004 — 304 с.

7. Лакан Ж. Четыре основных понятия психоанализа [Семинары: Книга XI] / Ж.Лакан [пер. с французської А.Черноглазова]. — М.: Гнозис, Логос, 2004. — 304 с.
8. Леонтьева Е.Ю. «Рациональность вообще» и ее конкретные типы / Е.Ю.Леонтьева «Дні науки філософського факультету-2007»: Матер. доп. та вист. міжнарод. наук. конф. / Київський ун-т ім. Шевченка. — К., 2007. — Ч I. — С. 141-142.
9. Лютий Т. Розумність Не Розумного / Т.Лютий. — К.: ПАРАПАН, 2007. — 420 с.
10. Экхарт М. Проповеди и рассуждения / Мастер Экхарт [пер. с лат.]. — М.: Мусагет, 1936. — 190 с.

Рациональность как реляция : синтетическое единство отличий в трансцендентальном пространствее граници

В статье освещаются проблемы «постсовременной» рациональности, определяющей характеристикой которой полагается имманентная пограничность. Отношение и Другость рассматриваются как определяющие предикаты рациональности, которые имплицитно подразумевают принципы рефлексивности, конструктивности, соразмерности в классической парадигме. Коррелятами обозначенных принципов в постструктуралистской рациональности являются повторность (итеративность), фрагментарность, удвоение, различание. Конгруэнтность классической и постсовременной рациональности обусловлена эквивалентностью понятий трансцендентальности и пограничности. Синтетическое единств (различие и связь) с его спецификацией в позициях увязывания и различания, определяется через медиативную функцию суждения, структура которого фундируется параметрами реляционности.

Ключевые слова: *рациональность, различание, итеративность, трансцендентальность, синтетическое единство.*

Rationality as relyatsiya : synthetic unity of differences in transsentamentalnom prostranstvee scopes

The paper illuminates some problems of the post-contemporary rationality that possesses the immanent borderness as its distinctive feature. The Relationality and the Anotherness are investigated as the common predicates of rationality that implicate the “classical” principles of reflexivity, constructiveness, proportionality. The main principles of the poststructuralistic rationality correlating with the classical ones are recurrence (iterativity), doubleness, fragmentariness, difference. The congruence of the classical rationality and the post-contemporary one is caused by the equivalency of the concepts “transcendentality” and “borderness”. The synthetical unity (relation between deviation and connection) with its specification by the linking and the difference principles is determined by the mediative function of the assertion that is structured by the relationality parameters.

Keywords: *rationality, difference, iterativity, transcendentality, synthetical unity.*

Надійшла до редакції 25.05.2009 р.